

MILOSLAV OKÁL

PROLÓGY ARISTOFANOVÝCH KOMÉDIÍ

Stavba Aristofanových komédií je približne rovnaká. Rozdeľujú sa na dve časti, oddelené parabázou, namiesto ktorej boli v posledných dvoch zachovaných hrách hudobné a tanečné vložky zboru. Rozsah jednotlivých častí a ich pomer k rozsahu jednotlivých hier je nasledujúci:

		I. časť	parabáza	II. časť
Acharňania	(1234 veršov)	625 = 50,6 %	93 = 7,5 %	516 = 41,8 %
Jazdci	(1408)	497 = 35,2 %	113 = 8,1 %	798 = 56,7 %
Oblaky	(1510)	509 = 33,7 %	117 = 7,7 %	884 = 58,5 %
Osy	(1537)	1008 = 65,5 %	113 = 7,3 %	416 = 27 %
Mier	(1358)	728 = 53,6 %	90 = 6,6 %	540 = 39 %
Vtáci	(1765)	675 = 38,2 %	125 = 7,08 %	965 = 54,6 %
Lysistrata	(1318)	614 = 46,5 %	91 = 6,9 %	613 = 46,5 %
Thesmoforie	(1231)	784 = 63,6 %	61 = 4,95 %	386 = 31,5 %
Žaby	(1533)	673 = 43,9 %	64 = 4,1 %	796 = 51,9 %
Ženský snem	(1183)	729 = 61,6 %	-	454 = 38,3 %
Plutos	(1208)	526 = 51,8 %	-	582 = 48,1 %

Podľa toho, v ktorej časti sa dosiahne cieľ, možno komédie rozdeliť do dvoch skupín. V prvej skupine uvedené dve časti majú odlišný ráz. Kým v prvej sa predvádza úsilie o realizovanie cieľa, v druhej sa demonštrujú dôsledky novej situácie. Prvá časť je intrigánska, druhá pozostáva z niekoľkých krátkych scén, oddelených od seba zborovými piesňami a tancami.

Táto štruktúra sa jasne javí už v prvej zachovanej hre Acharňanoch. V prvej časti Dikaiopolis dosiahne uskutočnenie uzavretia separátneho mieru, v druhej časti sa predvádzajú jeho dôsledky, totiž výhody života za mieru a nevýhody života za vojny. V Osách v prvej časti Bdelykleon dokazuje svojmu otcovi Filokleonovi, že činnosťou v porotách héliasti neprospievajú sebe, ale demagógom; v druhej časti básnik predvádza Filokleonovo prevychovanie v duchu modernej sofistickej výchovy. V Mieri sa v prvej časti realizuje vyslobodenie bo-

hyne Eireny, kým v druhej časti sa poukazuje na dôsledky mieru, vrcholiace v malebnom ospievaní mierového života atických roľníkov. Vo Vtákoch sa v prvej časti hovorí o založení Oblakokukučkova, kým v druhej časti sa predvádzajú scény, v ktorých sa zosmiešňuje úsilie niektorých postáv z aténskeho prostredia dostať sa do novozaloženého mesta, ako aj úsilie bohov uzavrieť mier s novozaloženým mestom. V Ženskom sneme sa v prvej časti predvádza úsilie žien o prevzatie štátnej moci v Aténach a jeho uskutočnenie, kým v druhej časti sa sposmešňuje realizácia majetkového komunizmu a zospoločštenia žien a mužov. Konečne v Plutovi sa v prvej časti usiluje o uzdravenie slepeho boha Pluta, kým v druhej časti sa podávajú dôsledky nového stavu.

Vo všetkých uvedených hrách sa dosahuje cieľ už v prvej časti hry a okrem Vtákov vo všetkých prvá časť hry zaberá väčšinu hry. Rozsahom I. časti sa síce ani Vtáci nelíšia od ostatných uvedených hier, len nadmerné zväčšenie počtu scén v druhej časti spôsobilo citeľný percentuálny nepomer I. časti k celej hre. Naproti tomu v Osách je I. časť nepomerne rozsiahlejšia, pretože autor do nej vložil po agóne scénu so psím súdom a na druhej strane II. časť Ôs nesúvisí tesnejšie s I. časťou, keďže v nej ide nie o súdnicstvo, ale o kritiku modernej výchovy.

Do druhej skupiny patria hry, v ktorých sa cieľ dosiahne až v II. časti. Oblaky, v ktorých rozsah I. časti robí len 33 %, síce tiež patria medzi vyššie uvedené hry, keďže aj v nich sa v II. časti demonštrujú dôsledky sofistickej výchovy Strep-siadovho syna Feidippida, ale cieľ Strep-siadovho úsilia - dostať Feidippida do Sokratovej školy a zbaviť sa pomocou neho dlžôb - sa dosiahne až v II. časti hry po rozsiahlom agóne medzi Spravodlivým a Nespravodlivým dôkazom (v. 1113), čo značne prispelo k rozsahovému nepomeru medzi I. a II. časťou, i keď demonštrovanie nového stavu sa venuje len 380 veršov (25 %).

V Jazdcoch, Lysistrate a v Sviatku žien sa podujatý čin realizuje až na konci II. časti. Tak v Jazdcoch síce zvíťazí Údenár nad Kleonom - Paflagonom už v agóne, po ktorom nasleduje parabáza, ale až v druhej časti sa opisuje jeho boj s Kleonom v rade a predvádza sa jeho boj proti Kleonovi pred Démom, ktorého výsledkom je, že Démos mu odovzdá vládnu moc (v. 1263), a hoci demonštrovanie nového stavu za vlády Údenára je venované po odpočítaní druhej parabázy len 94 veršov (6,6 %), predsa II. časť je nepomerne rozsiahlejšia. Podobne v Lysistrate sa dosiahne cieľ - uzavretie mieru - až na konci hry a namiesto veselých scén, v ktorých sa vo vyššie uvedených hrách demonštrovali dôsledky nového stavu po dosiahnutí cieľa, sú v Lysistrate veselé scény s prekážkami stojacimi v ceste pri uskutočňovaní Lysistratinho cieľa. Aj vo Sviatku žien sa cieľ - oslobodenie Mnesilocha a zmierenie sa Euripida so ženami - dosiahne až na konci hry a úlohu veselých scén z II. časti hier nahrádzajú scény s Euripidovými pokusmi vyslobodiť Mnesilocha.

Štruktúra Žiab sa odlišuje od štruktúry všetkých ostatných zachovaných Aristofanových komédií. Aj tu cieľ - odvedenie Aischyla na svet - sa dosiahne až na konci hry, ale v Žabách je intrigánska II. časť s agónom medzi Aischylom a Euripidom, kým prvá časť obsahuje niekoľko veselých scén z Dionysovej cesty

do podsvetia. Preto je tiež pomer rozsahu I. a II. časti v pomere k ostatným hrám s pravidelnou štruktúrou obrátený.

*

Vo väčšine zachovaných Aristofanových hier I. časť pozostávala z prológu, parodu a 1. epeisodia s agónom. Všimnime si preto týchto jednotlivých častí. V prológu sa podávala expozícia deja, stanovil sa cieľ hry a pripravovala sa jeho realizácia. Jeho zavedenie sa muselo uskutočniť už pred zavedením komických závodov - už Aristoteles nevedel, kto ho zaviedol (Poetika, 5. kap.) a ním dostala komédia jednotu, pretože pomocou neho boli pôvodné veselé scény zjednotené v celok. Jeho rozsah a pomer k celej hre ako aj k jej prvej časti bol nasledujúci:

Acharňania	v. 1-203	16,4 %	v porovnaní s prvou časťou	32,4 %
Jazdci	1-241	17,1 %		48,4 %
Oblaky	1-262	17,3 %		51,4 %
Osy	1-229	14,9 %		20,7 %
Mier	1-298	21,9 %		40,9 %
Vtáci	1-208	11,7 %		30,8 %
Lysistrata	1-254	19,2 %		41,3 %
Thesmoforie	1-294	23,8 %		37,5 %
Žaby	1-323	21,0 %		47,9 %
Ženský snem	1-284	23,9 %		38,9 %
Plutos	1-252	20,8 %		40,2 %

Ako vidieť z tabuľky, rozsah prológu robil zväčša 1/6 - 1/5 Aristofanových hier. Menšiu časť ako jednu šestinu hry zaberá prológ len v Osách a Vtádoch, teda v komédiách najväčšieho rozsahu a okrem toho v nich expozícia deja a naznačenie cieľa boli pomerne jednoduché a nevyžadovali si väčšieho počtu scén. Ináč, ako vidieť z rozsahu prológu a jeho pomeru k rozsahu celej hry, básnik si zachovával voľnosť a práve v prológu sa snažil preukázať čo najviacej invenciu. Ak sa v Jazdcoch, Osách, Mieri, Vtádoch a Žabách podáva expozícia deja skrz jedného z účastníkov dialógu, v ostatných hrách sa o cieľi hry dozvedáme zo samého deja. Tak v Acharňanoch Dikaiopolis bez bližšieho výkladu pošle Amfithea do Sparty uzavrieť pre neho a pre jeho rodinu separátny mier (v. 130 n.). V Oblakoch síce divák tuší cieľ hry - Strepsiadov úmysel zbaviť sa dlhov - z jeho navádzania Feidippida odísť do Sokratovej školy, no jasnejšie sa to prejavuje až v scéne s rozhovorom Strepsiada so Sokratom. V Lysistrate expozíciu deja nahrádza dialóg medzi Lysistratou a Kleonikou o dôvode zvolania žien ako aj dialóg žien o prostriedku, ktorým sa má dosiahnuť cieľ - skončiť s vojnou. Podobne vo Sviatku žien sa o cieľi hry - nakloniť Euripidovi snemujúce ženy -

dozvedáme z dialógu Euripida s Mnesilochom a z dialógu Euripida a Agathonom. Aj v Ženskom sneme sa dozvedáme o cieľi hry z dialógu Praxagory so ženami a konečne v Plutovi z dialógu Chremylova s Karionom.

Expozíciu deja podáva v Jazdcoch, Osách, Mieri, Vtákoch a Žabách jedna z osôb, zúčastňujúcich sa na dialógu. V prvých troch hrách je ňou jeden z otrokov, vo Vtákoch podáva expozíciu deja Euelpides a v Žabách boh Dionysos. V Jazdcoch, Osách, Mieri a Vtákoch pritom herec oslovuje divákov.

Hoci v prólogu ide predovšetkým o expozíciu deja, stanovenie cieľa a kde-tu aj o prípravu jeho realizácie, predsa aj v ňom sú narážky na politické, hospodárske a literárne pomery. Tak v Acharňanoch sa sposmešňujú Euripidove prólogy, v Osách sa podáva kritika umenia skladateľov komédií a vychvaľuje sa Aristofanovo umenie, v Mieri sa znovu sposmešňuje dramatické umenie Euripida, v Sviatku žien sa podáva charakteristika Agathona a jeho tvorby a v Ženách na sneme sa znovu parodujú Euripidove prólogy.

Ak v Acharňanoch je cieľ - uzavretie separátneho mieru so Spartanmi - už na začiatku prólogu a vyvolá ho zlá hospodárska situácia, potláčanie slobody prejavu a zavádzanie ľudu nepravdivými správami výslancov, v Jazdcoch sa s cieľom - zbaviť vlády Paflagona-Kleona - oboznámujeme až po prečítaní veštby, že Paflagona vystrieda vo vláde Údenár. V Oblakoch je pôvodný cieľ - získať Feidippida pre Sokratovu školu, kde by sa naučil horší dôkaz a následkom toho zbavil otca dlžoby - známy hneď na začiatku prólogu, no nerealizuje sa pre synov odpor a tak Strepsiades ho mení a sám odchádza do školy. V Osách je cieľ - vyliečiť Filokleona z vášne zasadať na porotách - známy od začiatku hry. V Mieri je Trygaiovým cieľom odísť k Diovi s protestom proti ničeniu Helady a až po jeho príchode do neba, keď sa dozvie o uzavretí bohyne Eireny, vytýči si druhý cieľ - vyslobodiť bohyňu. Podobne vo Vtákoch je pôvodným úmyslom Pisthetaira a Euelpida nájsť pokojne mesto na zemi, kde by boli v bezpečí pred aténskymi súdmi, a až v rozhovore s Dudkom Pisthetairov vytýči druhý cieľ - založiť vtáčie mesto (v. 162 n.). V Lysistrate je cieľ - prinútiť mužov skončiť s vojnou - známy od začiatku hry a v ďalšej časti hry pôjde o uplatnenie prostriedkov, pomocou ktorých sa má cieľ dosiahnuť, totiž odopieraním lásky mužom a zmocnením sa pokladu na Akropoli. Vo Sviatku žien je cieľom prehovoriť Agathona, aby šiel získať Euripidovi ženy, a keď tento prejaví neochotu, podujme sa na túto úlohu jeho príbuzný Mnesilochos. V Žabách je cieľom Dionysova cesta do podsvetia, aby si odtiaľ priviedol Euripida, a dozvedáme sa o ňom z Dionysovho rozhovoru s Heraklom, ktorý má dať Dionysovi informácie o ceste do podsvetia a o pomeroch v podsvetí. V Ženách na sneme je cieľom prevzatie správy obce ženami pre zlú hospodársku situáciu, zavinенú zlou správou obce. Cieľ sa má realizovať obsadením snemu a odhlasovaním prevzatia správy obce ženami. Konečne v Plutovi je cieľom Chremylovo získanie Pluta do svojho domu a jeho vyľiečenie, aby zavládla na svete spravodlivosť. Cieľ je vyvolaný veštbou, ktorú Chremylos dostane vo veštiarni.

Vo väčšine zachovaných Aristofanových hier sú na začiatku prológu na scéne dvaja herci, ktorí vedú družný rozhovor (Jazdci, Osy, Mier, Vtáci, Sviatok žien, Žaby, Plutos). V ostatných hrách je začiatok prológu monologický, v Acharňanoch a v Ženách na sneme rozsiahlejší, v Oblakoch a Lysistrate kratší a čoskoro sa mení na dialóg. Dialóg je živý a čo sa týka počtu osôb, zúčastňujúcich sa na ňom, vo väčšine hier sa zachovávalo pravidlo, *ne quarta persona loqui permetteretur*. Iba v Acharňanoch nevystačíme s tromi hercami, keďže súčasne vystupujú na scéne Vyslanec, Pseudartabas, Hlásateľ a Dikaiopolis (v. 56-125) a podobne v Lysistrate sa zúčastňujú na dialógu Lysistrata, Kleonika, Lampito a Myrrhina (77-244). Aj v Ženách na sneme už v prológu hovoria súčasne štyria herci, Praxagora, Prvá, Druhá a Tretia žena (v. 30-56).

V prológoch Aristofanových hier zaznieva čistá atičtina a len v Lysistrate Sparťanka Lampito hovorí dórskym dialektom.

Okrem monológov a dialógov, zložených výlučne v jambických trimetroch (len v Oblakoch sú v l. a 222. verši jambické monometre), nachádzame v niektorých hrách aj v prológu melodramatické časti, zložené v iných rozmeroch. Tak v Mieri Trygaiov výstup do neba na chrobákovi a jeho lúčenie sa s deťmi je zložené v anapestických dimetroch a v daktylských hexametroch. Vo Sviatku žien Agathonov sluha nás v anapestických dimetroch oboznamuje s činnosťou svojho pána a aj sám Agathon spieva tragickú pieseň. Konečne v Žabách spev zboru žiab ako aj jeho prerušovanie Dionysom je zložené v lyrických metrách.

LES PROLOGUES DES COMÉDIES D'ARISTOPHANE

Les comédies d'Aristophane se composent de deux parties séparées par la parabase laquelle, dans les deux dernières pièces, est remplacée par le chant et la danse du chœur. D'après le moment où se réalise le but de la pièce, on peut classer les comédies en deux groupes. Dans l'une on annonce ce qu'on se propose de faire, dans l'autre on fait une démonstration des conséquences de la nouvelle situation. La première partie a une intrigue, la seconde se compose de quelques scènes courtes, séparées par le chant et la danse du chœur. Cette structure se rencontre dans les Acharniens, dans les Nuées, dans les Guêpes, dans la Paix, dans les Oiseaux, dans l'Assemblée des femmes et dans le Ploutos. Dans ces comédies la première partie contient la majorité de la pièce, dans les Oiseaux elle est étendue, mais à cause du nombre élevé des scènes dans la seconde partie, on y trouve un désaccord sensible relativement à la comédie entière. L'autre groupe contient les pièces dans lesquelles on ne parvient au but que dans la seconde partie (les Cavaliers, Lysistrata, les Thesmophories). La structure des Grenouilles est différente. Il est vrai qu'on y parvient au but aussi dans la seconde partie, mais celle-ci a une intrigue, tandis que la première contient quelques scènes gaillardes sur le voyage de Denys aux Enfers. C'est pourquoi la proportion de la première et de la seconde partie est inversée.

L'étendue du prologue est pour la plupart un sixième ou un cinquième des pièces d'Aristophane. La partie proportionnellement la moins grande se trouve dans les Guêpes et dans les Oiseaux, les comédies les plus longues et avec un exposé du sujet le plus simple. Cet exposé se manifeste par les propos des personnages (les Cavaliers, les Guêpes, la Paix, les Oiseaux et

les Grenouilles); dans les autres pièces on découvre le sujet par le contenu lui-même (les Acharniens, les Nuées, Lysistrata, les Thesmophories, l'Assemblée des Femmes et Ploutos). Et même dans le prologue se trouvaient déjà des allusions aux affaires politiques, économiques et littéraires (les Acharniens, les Guêpes, la Paix, les Thesmophories, l'Assemblée des Femmes).

Dans la plupart des pièces, au début du prologue deux acteurs sont en scène et dialoguent (les Cavaliers, les Guêpes, la Paix, les Oiseaux, les Thesmophories, les Grenouilles et Ploutos). Dans les autres, le début du prologue est un monologue, parfois plus étendu (les Acharniens, l'Assemblée des Femmes) et quelquefois plus court (les Nuées, Lysistrata). Quant au nombre des acteurs dans le prologue, on respecte le postulat »ne quarta persona loqui permitteretur«. Quatre personnes ne se trouvent en scène que dans les Acharniens (v. 56-126), dans Lysistrata (77-144) et dans l'Assemblée des Femmes (30-56). Les prologues des comédies d'Aristophane sont composés régulièrement de trimètres iambiques. Ce n'est que rarement qu'on y trouve les dimètres iambiques (les Nuées), les dimètres anapestiques (la Paix, les Thesmophories), les hexamètres dactyliques (la Paix) et les mètres lyriques (les Grenouilles).